

Проф. др Слободан ТОМОВИЋ

ВРИЈЕМЕ (hronós, tempus)

У теоријском смислу ниједан појам није мање одређен, мање артикулисан, него што је појам времена. У практичној употреби ниједан појам нема тако вишезначну и широку примјену. Каже се, немам или имам времена. Вријеме пролази, долази, успорено или убрзано тече. Говори се о прошлом, давнопрошлом, садашњем и будућем времену. Може бити рђаво или добро вријеме. У употреби је историјско и космичко односно календарско вријеме. Неко наше дјеловање може бити рано, касно или благовремено започето. За биолошке, физичке, лингвистичке или друштвене процесе кажемо да се одигравају у времену. Човјеков живот је временски омеђен и стога је коначан. Све што постоји мјеримо односом између почетне и завршне тачке неког конкретног догађања или стања, дакле временом. Судимо и мислимо о стварима нашега искуства, па и о самој мисли која се односи на ова искуства искључиво са становишта протока времена. Све што објективно постоји или што се субјективно замишља да постоји с обзиром на неку мјерљиву јединицу времена, управо је том јединицом идентификовано.

У времену не постоји празнина. Увијек је нешто присутно или га таквим држимо. Ако искључимо свијет и свијест, односно знање о свијету, и вријеме ће се сасвим повући, јер неће ни за кога постојати. Па ипак вријеме није атрибут, особина свијета, нити мишљења о свијету, као што је на примјер тространост особина троугла. Вријеме је само могућност испољавања свега што се може помислити, стога оно може бити све, а истовремено је ништа. Свако зна за вријеме и његову употребу, али га нико не може на задовољавајући начин одредити, дефинисати. Упркос томе, ниједно главно онтолошко, гносеолошко или етичко питање не може бити адекватно промишљено или укључено у неки појмовни поредак уколико теоријски не ријешимо појам времена.

Ако се запитамо није ли претенциозно покушавати да дефинишемо вријеме послије толиких умних напора од Платона и Аристотела до Канта и Хајдегера – одговорно тврдим – није! У најгорем случају сваки покушај да се пронађе идејни корелат за вријеме, постаје један од модела мишљења који омогућује интелектуалну комуникацију са најбитнијим проблемима науке и искуства. Свако озбиљно одређење времена претпоставља неко теоријско утемељење које обогаћује наш ум и подиже ниво знања о свијету. Стога се усуђујем да дам свој властити прилог за један од темељних појмова бића и мишљења који се назива вријеме. Али прије него што пређем на образложење својега виђења и схватања времена, изложићу неколико темељних одређења којима су се служили или се данас служе аутори космолошких и филозофских теорија.

– *Аристотел* (384-322 п.н.е.) је први дефинисао вријеме као број и мјеру кретања према ономе што је било прије и ономе што ће доћи касније. Све до појаве Њутна и Ајнштајна била је на снази Аристотелова дефиниција времена која одговара структури кретања и рада часовника.

– *Свети Августин* (354-430) сматра да вријеме стоји у непосредном односу према психичком доживљају.

Стога је вријеме нешто унутрашње, субјективно. Не може се свести на спољни слијед тачака, тренутака, независно од субјективног догађања и рада душе. Континуитет тачака – тренутака омогућен је активношћу душе, доживљајем садашњости која је у исти мах повезана са будућим и прошлим стањима. Ову унутрашњу повезаност духовних садржаја називамо временом.

– *Исак Њуџин* (1642-1727) претпоставља апсолутно и математичко вријеме које равномјерно тече из своје властите природе. Вријеме полази из самог себе изван утицаја било чега спољашњег. Оно не зависи од материје, њених стања ни промјена, стога има равномјеран ток. Ова равномјерност задовољава услов једнозначног односа прије и послије, раније или касније. Неповратно и једносмјерно вријеме тече управо зато што не зависи од ствари и збивања. Његова је вриједност по себи стварна и апсолутна.

– *Имануел Кант* (1724-1804) сматра да је вријеме форма унутрашње свијести, облик чулне опажљивости на основу које конституишемо искуство. Упознајући вријеме ми у ствари упознајемо сами себе и наша унутрашња стања. Простор и вријеме су чисте форме а priori и у том својству представљају идеалну могућност сваког сазнања. Постоји, дакле, емпиријски реалитет и трансцендентални идеалитет простора и времена. Простор, као ни вријеме, не могу бити формиран на основу искуства, јер они чине темељне претпоставке, услове а priori свакога искуства.

– *Шојенхауер* (1788-1860) мисли да се вријеме може представити циклично. Силазна половина чини прошлост, а узлазна будућност. Вријеме је бесконачно, вртећи круг који тече у неиздрживом струјању. Суштина времена се састоји од чистог струјања и кретања независно од присуства онога шта се креће.

– *X. Минковски* (1864-1909) сматра да постоји простор за себе и вријеме за себе. Они се међусобно потпуно прожимају. Њихово обострано јединство чува њихову самосталност. Дат је модел четвородимензионалног простора чиме је искључена апсолутна истовременост.

– *Brockhaus, Bilder – Conversations – Lexikon* (Лајпциг). Вријеме је, као простор, један од битних метафизичких појмова. Изражава суштину свих ствари и чулних облика природе. Вријеме се појављује као општи однос за опажене појаве које настају једна за другом или упоредно, постоје и пролазе, из тога се, у нашој свијести разлучују на прошлост, садашњост и будућност. Вријеме је у нашој свијести континуирани низ ствари и догађаја при чему свака појава у низу има своје одговарајуће мјесто, самостално или заједно са осталима.

– *Mayers Lexikon* 1970. Вријеме је величина која не подлијеже утицајима искуства. Зависна физикална величина, прихваћена као јединствен параметар за означавање тока свих догађаја.

– *Grimschl, E. Lehrbuch der Physik* (Leipzig 1921) Појам времена извире из искуствених чињеница да се свако збивање састоји од догађаја који слиједе један другог. Два времена називамо истим ако се у њима дешавају идентична догађања.

– *E. Huserl* (1859-1938) разликује космичко вријеме, које је могуће мјерити, од унутрашњег временског доживљаја. Овај посљедњи представља исконски облик трансценденталне свијести дат у структури доживљаја.

– *M. Хајдеггер* (1889-1976) говори о исконском времену веома значајном за разумијевање бића. Временост у смислу коначности одређена је структуром човјекова опстанка. У филозофији егзистенције вријеме има посебно значење, игра велику улогу при одређивању човјевих коначних сврха. Симултаност прошлог, садашњег и будућег времена постаје осмишљена вриједност егзистенцијалне онтологије.

– *A. Бергсон* (1859-1941) одбацује појам механичког времена у смислу мјерљиве спољашности сукцесије тачака простора. Овоме времену супротставио је „трајање” као унутрашње право стваралачко вријеме.

Сходно теорији релативности, вријеме је четврта димензија заједно са три мјесне координате, у четвородимензионалном простору – временском континууму. Објективно вријеме одговара континуираном низу тачака. У томе низу сваки догађај има своје одређено мјесто. Унутар времена се све може мјерити ако се у истом систему координата одреди почетна и крајња тачка. Ово чини полазну основицу физичког истраживања времена.

Појам и суштину времена није могуће описати или описно приказати. Оно нам је познато из општег искуства. Шта под тим појмом треба схватити? Научници и филозофи XIX вијека углавном су подразумевали да је вријеме основни појам за обухватање кретања материје. На основу сложених система савремене физике временски процеси схватају се

као непрекидан ток енергије. Ови енергетски процеси су ирреверзибилни тј. неповратни. Позитиван ток времена објашњава се повећањем или прирастом ентропије. За највећи број физичара данашњице вријеме је енергија у простору. У XX вијеку преовлађују теорије о повезаности енергије и времена. Пошто постоје многи облици енергетског кретања то се сматра да постоје и многи облици времена. Вријеме, дакле, зависи од кретања енергије на нивоу атома, молекула, затим конкретних ствари као и свих облика човјекове дјелатности. Спомиње се вријеме које зависи од субатомских процеса, промјена унутар атомског језгра. Говори се о примарном времену кога карактеришу процеси унутар атомске љуске. Разликују се секундарно вријеме које се односи на збивања у подручју молекула. Терцијално вријеме подразумијева догађајност у материјалном свијету свакидашњице. Претпоставља се сложено временско кретање односно енергетски токови који обухватају многе компоненте енергије – времена.

Послије Ајнштајна и Планка за већину физичара вријеме је само енергија у простору. Модел изгледа овако: тачка која се креће путем енергије постаје права. Кретањем праве настаје површина. Површина у покрету постаје простор. Кретањем простора, односно енергије, добија се четврта димензија тј. вријеме. Тродимензионалност простора заједно са временом сачињава четвородимензионално стање, континуум простор-вријеме.

МОЈА ХИПОТЕЗА ВРЕМЕНА

Ако покушамо да оптимално дефинишемо вријеме и, повезано са временом, простор на темељу логичког мишљења, добићемо сљедеће дефиниције.

Вријеме је најмањи непросторни размак између два непосредно зависна и узастопна догађаја. За простор бисмо, према истом обрасцу, казали:

Простор је безвремено растојање између двије непосредно зависне најближе физичке тачке. Из тога произилази доказивост њиховога реалитета на основу међусобног искључивања. У том случају вријеме и простор постоје као узajамна мјера негације којом се потврђује обострани реалитет.

Претходне дефиниције су изведене сходно логичком принципу искључења једног од два супротна појма, па имају логику, а не онтолошку ваљаност. У онтолошком смислу не постоји никакав минимални интервал који би дијелио два узастопно и непосредно дата зависна догађаја. Ово је уосталом емпиријски провјерљиво. Савремени атомски часовници, или могуће још савршенији уређаји који би били у стању да секунду дијеле на милијарде или билионе дијелова, не би могли регистровати постојање темпоралног минимума, нити какав најмањи временски размак, интервал између два узастопна стања.

Кретање космичке енергије и процеси у природи представљају континуум који искључује физичку празнину, практично вријеме у микро-свијету. Дакле, у микросистему било које појавности нема времена, нити је замислива темпорална граница која би дијелила два непосредно зависна стања енергије у протоку. Слиједећи исти принцип, онда, не постоји ни у макросистему таква граница која би дијелила два узастопна догађаја. Коначно, у онтолошком смислу незамислив је како темпорални минимум, тако и темпорални максимум.

Из наведеног се може закључити слиједеће: Не креће си нити тече вријеме, већ се крећу постојеће ствари и догађаји, њихови дискретни сазнатљиви или несазнатљиви процеси, који само у логичком погледу имају вриједност претпостављеног времена.

Из чињенице да не постоји искуствено мјерљиви најмање темпорални интервал, могуће је закључити да не постоји мјерљиви просторни минимум, односно максимум. Ова околност чини могућим апстрактно манипулисање како временом, тако и простором у смислу наших практичних потреба и позитивне оријентације.

Календарски одређујемо: дане, мјесеце и године на темељу сталног и уједначеног ротирања наше планете. Помоћу часовника одбројавамо часове, минуте и секунде искључиво захваљујући сталности уређеног свемирског поретка или бар једног његовог дијела. На сличан начин мислима уобличавамо простор у жељене и константне геометријске форме. Све то не би било могуће уколико би вријеме и простор представљали суштину стварности, онтолошки реалитет свјетског бића. Стога је основано закључити: тродимензионалност простора је логички фиксирана геометријска слика енергије у процесу и кретању, док је четвородимензионалност бројчано приказана слика енергије у протицању.

Из околности да је вријеме небиствено и несуштинско у објективном свијету проистиче недвосмислен став да се вријеме не креће нити на који други начин утиче на промјене кретања. Вријеме реално не постоји осим као појмовно одређење у односу на понашање неког парцијалног космичког система, као што је ротација планета око Сунца.

Мој чулни став је: вријеме не пролази једносмјерно, дакле линеарно, спирално нити кружно. Оно није циклично нити ациклично, детерминисано ни индетерминисано, реверзибилно нити иреверзибилно, одређено прошлим или будућим стањима. Вријеме не може бити узрок ничега нити посљедица било чега, не тече континуирано нити дисконтинуирано. Нема многих времена нити једног времена. Прошлост, садашњост и будућност чине само теоријске одреднице ванвременског континуума космичке енергије.

Вријеме није иманентно стварима нити њима трансцендентно, није самостално нити од чега зависно. Оно не чини покретну или непокретну слику вјечности. Не представља енергију или особину енергије. Вријеме

није форма опажања, нити облик мишљења, није појавно нити нешто непојавно, објективно као ни субјективно. Не укључује могућност нити у себи садржи појам нужности. Вријеме нема убрзања нити успоравања, гомилања или смањења. Не грана се у многе правце нити има икаквог правца. Пошто не тече није га могуће испразнити, времену није могуће истећи. Оно нема пунину нити одсуство пунине. Вријеме, дакле, не укључује у себе појам трајања или пролазности. Није креативно нити пасивно. Не припада појмовима привида нити стварности.

Као што вријеме не узрокује ништа од онога чему је потребан узрок, тако ни вријеме није ничим узроковано нити створено, нити је последица било чега. Пошто вријеме напросто није никада постало, оно није ништа од онога што му се приписује, или му се може приписати као суштина, или дио суштине, или макар својство неке суштине по себи.

Сва побројана стања или својства која смо у одречном смислу у односу на вријеме употребили, имају позитивну вриједност у односу на космичку енергију и природу појавног свијета, а не на вријеме.

Вријеме је само појмовно – нумеричка мјера свих могућих стварних, замишљених или претпостављених појавних стања, процеса, односно догађаја. Прошлост, садашњост и будућност су наше замисли помоћу којих од неке замишљене тачке, сталне осе, одређујемо позицију искуствених чињеница, али они сами немају никаквог утицаја на производњу и укидање ове позиције или ових чињеница.

Вријеме настаје из односа наше свијести према токовима стварности, из могућности да појмовно усаглашеним, статичним нумеричким јединицама, одредимо конкретна стања енергије у континуираном протоку. С обзиром на могући сукцесивни ток и симултану присутност, ми ова стања именујемо терминима – вријеме и простор или, речено језиком савремене физике, дефинишемо као континуум простор-вријеме. Вријеме је искључиво проблем једног претпостављеног сазнајног односа наше свијести према стварности, а никако његове реалне егзистенције. Оно није проблем суштине, већ оно што зовемо начином успостављања односа према суштини, њеним својствима и токовима. Стога вријеме не егзистира ни субјективно ни објективно, већ постоји као мјера важења субјективног и објективног свијета у царству појмовне слободе. Оно је величина која проистиче из природе једног односа и задржава несусштински карактер у субјективном и објективном смислу.

Вријеме, као ни простор, не треба мијешати са детерминисаним роком трајања, односно пролазношћу неког природног стања, појаве или процеса. Господ, који је извјесно створио материју-енергију из ничега и увео је у поредак својим предвјечним планом и природним законима, орочио је трајање свега што постоји као појавни и непојавни свијет у цјелокупном свемирском поретку. Стога су ријечи Старозавјетног Проповједника о времену сасвим тачне: „Свему има вријеме, и сваком послу

има вријеме” (Књ. Проп. Гл. 3). Овдје вријеме нема конвенционално темпорално значење. Проповједник га узима у смислу ороченог, дакле детерминисаног, односно судбинског начина егзистирања сваке конкретне појавности или човјековг дјеловања. Ми ову онтолошку или судбинску ороченост ствари, бића или наших свакодневних дјелатности подводимо под наш мјерни систем времена и у оквиру тога система божанска ороченост природних појава показује запањујућу правилност. По устаљеним законима крећу се физичке масе, звијезде, планете итд. Законито и непромјенљиво трају процеси унутар живогa свијета. Одговарајућим редоследом нужним начином се дешавају, настају и пролазе историјска збивања. Све појаве имају ограничени рок трајања у природи као и у друштвеном животу људи. Судбински је орочен, омеђен човјеков живот, рођење и тјелесни крај. Све што постоји има своју мјеру трајања и одступања од ове мјере су или минимална или их уопште нема.

Али, бити орочен и распростирати се не значи да простор и вријеме играју активну улогу у свијету створених или још нестворених појава. Бити коначан и орочен не значи бити суштински произведен, односно укинут дјелатношћу времена и простора. Уобличење појава и њихово укинуће ствар је одмјерености границе трајања неког стања, појаве, процеса, догађаја или бића у уму Креатора природе. Наше мјерне јединице у најбољем случају тачно региструју судбински ток природе и не могу утицати на збивања. Егзистенцијално бити орочен значи бити детерминисан божанским пројектом стварања у вјечној, а не временско-просторној природи Бога. Вријеме и простор нијесу конкретне Божије творевине нити есенцијална својства ствари, нити априорне могућности мишљења. Они настају из односа људскога духа према Божијем плану, ороченој, детерминисаној творевини. Овај дух је способан да константним јединицама мјерења конституише релативну сталност једног свијета који се под вјечном пажњом живогa Бога јавља, обнавља, укида и пролази.

Прихватањем хипотезе да простор и вријеме не постоје другачије већ као мјера пролазности унутар вјечних и непокретних система, отвара се ново поглавље схватања изванкаузалних, изванчулних синхроних догађајности у психичком, органском и аорганском свијету. Са пуном одговорношћу тврдим да се повезаност природних појава може разумјети на један сасвим нови начин у коме каузалитет, вријеме и простор не чине препреку њиховог узајамног утицаја и дјеловања. Ја сам ово схватање широко образложио и примијенио у својој студији „Бог је створио живот” (Никшић, 1993)

Дефиниција

У појму времена разумијем небисџвену, оџраничавајућу, констџанџнџну, мишљењем констџиџиџуисану, идеално важећу мјеру уједначеноџ, конџиџинуираноџ, оџтвореноџ, линеарно замисљееноџ, у онџолошком смислу

аїтїмїоралної прїтїока реалне космїчке енергїје у форми прїтїїосїїављїних узрочно-їосљїдїчних дїјсїїава коїа тїворе или укидаїу: сїївари, бїїа, сїїаїа, прїцїсе, прїїаве и доїаїаїе.

Обїашњїе дефїнїцїје

Свако конкретнo стаїе енергїје у процесу фиксирано је бескраїним дискретним низом, сукцесивно пореїаних, равномїрних удаљених, од енергїје апстрахованих фиктивних момената темпоралних јїдиница са сталном нумеричком вриїдношћу чиме се дефинише њихов конститутивно поїмовни а не онтолошки карактер.

Аналогно времену и простор се може разумїети као бескраїни низ симултано пореїаних тачака, дискретно повезаних поїмом екстензивне непрекидности коїа омогућује њихову квантификацију у виду било коїе слободно одабране геометријске форме, сталне нумеричке вриїдности. Овим се показује несуштински, чисто поїмовни карактер времена и простора и елиминише њихов узрочни утицаї на природу и њене законе. Стога су инструменти за мїрење времена, часовници, односно направе за одреїивање простора саображени константним броїчаним вриїдностима. То не би било могуће уколико би вриїеме и простор били стварни, потпуни или дїелимични узроци космолошких збивања, промїене и кретање или да су било на коїи начин примарно, односно секунадарно од утицаїа на слободне и отворене правце енергетских активности. С друге стране, простор и вриїеме не чине априорне форме искуства, већ настаїу као идеалне творевине мишљїења из непосредног односа духа према стварности. Промїене у свиїету и проток енергїје у свемиру утичу на наше схватање времена и простора само утолико што конкретна стаїа у области физичке поїавности, коїа се обїективно миїењаїу, идентификуїемо непромїенљивим броїчаним јїдиницама односно линиїама и геометријски константним формама.

Стога, вриїеме и простор немаїу обїективно – онтолошко, али ни субїективно – психолошко суштаство. Они идеално важе у форми логично-математичког модела мишљїења коїи је конституисан на темеїима непромїенљивих броїчаних апстрактних јїдиница или линиїама ограничених форми простора коїе подїеднако важе као мїере за спољњи свиїет и унутрашње искуство. Оваї модел само у нумеричко-логичком смислу функционише као сазнање коїе допушта да у њега можемо уградити на временско-просторни начин све поїаве спољњег свиїета, односно њихов психички корелат или садржаї.

Што се тиче орочености или устаљеног, закономїрног дїелања и траїања поїава реалног свиїета, то суштински не припада поїму времена, већ поїму онтолошке границе коїа је повезана са непомичним законом вїечности и Божиїим планом стварања.

MY HYPOTHESIS OF TIME

Let's try to give a definition of time and in connection with it, the space, based on a logical thinking we'll come to these definitions.

Time is the smallest spaceless interval between two immediately dependent and successive events. For a space we might say using the same pattern.

Space is timeless distance between two directly dependent nearest physical points. Out of these we can prove their existence based on their inter-exclusion. In that case time and space exit like a mutual measure of negation confirming so their reciprocal reality.

The previous definitions are brought out of the logical principle of exclusion of one of two opposite concepts and so they have logical and not ontological value. In the ontological meaning there is none minimal interval which would divide two consecutive and directly dependent events. This is, after all feasible to be empirically verified. The modern atomic watches or even some other more sophisticated devices are able to divide a second into thousand million or billion of parts and on the other hand wouldn't be able to registrate the existence of temporal minimum nor any other, even the smallest time interval, break between two consecutive conditions. The flucturation of a cosmic energy and the processes in nature represent the continuity that excludes physical emptiness, practically excludes the category of time. Consequently, in the microsystem of any kind of phenomenon there's no time. It isn't also conceivable the temporal line that might divide two directly dependent states of the flowing energy. Following the same principle then there is not in the microsystem such a line that would divide two successive events.

Finally, in the ontological sense it is impossible to image the temporal minimum as well as the temporal maximum. From the previous mentioned the following may be concluded. The time doesn't move, nor roll on, it hasn't its course but only the existing things run, as well as their understandable or non-understandable processes that only in the logical sense have the worth of the presumed time.

From the fact that it doesn't exist empirically measurable minimal time interval one may come to a conclusion that there's no measurable spacial minimum nor maximum. This fact makes it possible, the abstract manipulation of time and space as well, all with purpose to serve our practical needs and positive orientation.

By calendar we determine: days, months and years on the basis of continuous and uniform turning round of our planet. Using watch we count hours, minutes, seconds thanks to the continuity of pre-determined cosmic order of at least one of its parts.

In the similiary way, in our mind we are giving shape to space making of it the desired constant, geometrical figures. All of these wouldn't be possible if

only time and space were substances of reality, ontological reality of the creature of the world. So, it is to be concluded with a good reason: three-dimensional quality of space is logical, fixed, geometrical figure of energy in the process of constant movement while the four-dimensional quality is numerically expressed figure of the flowing energy.

From the situation that time is unexistable and unessential in the objective world we can bring out unequivocal statement; the time doesn't roll by nor in any other way influences the changes in that movement-Time doesn't exist in the real world except as a conceptual determinant in relation to the behaviour of some partial cosmic system as the rotation of planets round the Sun.

Here is my attitude of principle: time doesn't pass one-way, nor linearly, nor spirally nor circularly. It is not cyclical, determinated or un-determinated category. Also it is not reversible: besides, it is not conditioned with some past or future positions. Time cannot be cause of anything or even consequence of it, it doesn't run continuously or discontinuously. There are not numerous times nor one time only, the past, the present and the future make only theoretic term of reference of the timeless continuum of the cosmic energy.

Time is not immanent for things. It isn't transcendental, not dependent or independent, not conditioned by anything. It doesn't make any motion or still picture of eternity. Besides, it doesn't represent energy or some of its characteristics. Time is not the form of observation, nor is kind of thinking, it isn't appearant and dis-appearant, objectively or subjectively.

It doesn't include possibility as it doesn't contain the idea of necessity. Time has no accelerations or slowing down, accumulation or lessening.

It doesn't remify into different directions and has no only one direction. Since it doesn't flow it can't get drained, can't become empty or be over. It has no fullness not even the shortage of the same. The time by itself doesn't involve the idea of lasting and transience. It is not creative nor inactive. It doesn't belong to the concept of fiction or reality. Since the time is not a cause to the other things or anything that might need some cause, the same occurs to time. It is not caused nor created and even not the consequence of anything. As a matter of fact the time never really existed and simply nothing of these could be assigned to it. Nothing can be attributed to time as it can to some substance, part of the substance of at least some peculiarity of the substance itself.

All the mentioned counted states or characteristics that we have put in the negative sense regarding time have their positive value in connection to the cosmic energy and the nature of appearant world and not on time itself.

Time is only notionally numerical measure of all possible, real, immaginated and supposed appearant states, processes of in other words, events. The past, the present and the future are our concepts and by them we determine starting from some fictive, projected spot that represents a constant axis, the position of experienced facts but those by themselves have no influence on the creation or annulling of that position or those facts.

We build a time in our mind from our relationship towards the course of reality and from the opportunity to define, using static, constant numerical units, the concrete state of energy never ceasing to flow which are notionally harmonized. Having the possibility to be successive and simultaneously present we name these states using terms *t i m e* and *s p a c e* or in the modern physics language we define them as continuum space-time.

Time is exclusively a problem of a supposed cognitive relationship between the real world and our comprehension of it but not its true existence. It is not a problem of its real essence but what we call the way of establishing relations towards essence and the courses that are typical to the essence itself. In such a way time doesn't exist either objectively or subjectively but there exists like a rate merit of the subjective and objective world in the empire of the freedom of ideas. It is magnitude that derives from the nature of relationship and keeps its un-essential character in the subjective and objective meaning.

Not the time nor even space should be confused with the determined expiring period or the transience of some state of nature, phenomenon or process. The Lord, who for sure has created matter, energy from nothing and brought it into the order in his pre-eternal plan and the law of nature he has limited the lasting for everything that exists in the world like visual or un-visual in the whole system of the universe.

So, the words that some evangelist in the Old Testament has used about time are true: "There's time for everything and every action has its time" (Eva. book, chapter 3). In this case, time has no conventional, temporal significance. The preacher takes it in the meaning of limited, i. e. determined. It is to say fateful existing and fateful existing of any concrete appearance of human activity. We, this ontologic and fateful limitation of thinking, beings or our everyday's activities consider in the view of our system of measuring time and inside that system God's limitations of natural phenomenon show an amazing regularity. By pre-settled and established laws, the physical substance is in motion, the stars, the planets and so on. Lawfully and unchangeably the processes last inside the living world. In the corresponding order and necessary manner, they occur, come of and pass like historic events. All these phenomenon have their expiring date in nature as well as they have it in the social life of human beings. Human life is limited by faith and bordered by his birth and physical death. All that exists has its lasting standard rate, it is kept inside the bounds of lasting and every exception to this standard is or minimal or it doesn't exist.

But, be limited and spread out doesn't mean that space and time play an active role in the world of created or non-existed events. Being limited and determined means not be essentially produced or cancelled with the action of time and space.

Forming things or their annulment is only the matter of determining limits for how long all the processes, events, conditions, things and beings will last, as created in the mind of Creator of the universe.

Our units of measurement, in the best case, register very accurately, the destined course of nature but are not capable to effect events.

Be limited, in the existential manner, means be determined by the divine project of creation in eternal and not spacially-temporal nature of God. Time and space are not concrete categories made up by God nor they have essential characteristics that things may have, nor a priori possess the capability of thinking. They come of the relation that human spirit has towards the God's plan, which is, on the other hand, one determined and limited creation. This spirit is able to design, and develop, using the constant units of measurement, a relative or comparative continuity of one world which is created, revived, gone or passed under the eternal attention of the living God.

With the acceptance of the hypothesis that time and space don't exist if not like a measurement of transience inside the eternal and immovable fixed systems, a new era of comprehension extra-causal, extra-sensitive, synchronous events of common occurrence in psychological organic and inorganic world.

With a full responsibility I do confirm that intergration of natural forces can be understood in a quite different new way in which casualities like time and space are, make no obstacle to their reciprocal influence and activity. I have already explained and applied it thoroughly in my study under the title „God makes life” (printed in Nikšić, 1993).

Definition

Under the term *time* I understand non-essential, limitating, constant, constituted in our minds, ideally worth measurement of standardized, continued, open, lineal and in ontologic sense conceivable atemporal course of real cosmic energy in the shape of supposed causally-consecutive action in which things, beings, states, processes, phenomenon or events have appeared and disappeared.

Explanation of the definition

Every concrete state of energy in process is fixed by endless, discrete series of successively lined, evenly distant of energy abstract fictitious moments of temporal units with constant numerical value with which their constitutive notional but not ontologic character is defined.

Analogously to time even the space can be comprehended like endless series of simultaneously lined points, discretely joined with notion of extensive continuity that makes their quantification possible, in the view of any free chosen geometrical figure with constant numerical value. With this it is expressed non-essential, purely notional character of time and space and in the same time is eliminated their causal influence on nature and its laws.

For this reason, the instruments that are measuring time clocks or other devices for defining space are gauged to the constant numerical values. It wouldn't have been possible if the time and space were real, complete or partial

causes of cosmic events, changes or movements or if they were in some other way primarily or secondarily of some impact to free and open directions of energy activities.

On the other hand, neither time nor space make a priori forms of experience but are only the ideal constructions derived from the mind in the direct relationship of spirit towards reality. The changes in the world and flowing of energy in the universe impact our comprehension of time and spaces much as the concrete conditions in the area of physical appearance that is objectively changed we identify by unchangeable, constant numerical units or lines or constant geometrical forms.

So time and space have no objective-ontological nor subjective-psychological essence. They are worth in the form of logically-mathematical model of thinking and are made on the basis of permanent numerical abstract units of lines of the limited forms of space and can be applied as measurements for the outside world or even better their physical correlation or contents.

As for the limitation or constant lawfully activity and lasting of phenomenon in the real world essentially it does not belong to the term of time but to the notion of ontologic bound that is linked to unchangeable law of eternity and the God's plan of creation.

